

П. М. Леоненко

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ¹

З позицій гетеродоксальних канонів, альтернативних неокласичній ортодоксії, проаналізовано стан і перспективи досліджень у галузі інноваційного підприємництва та економічного розвитку. Виявлено новітні спроби ввести дослідження питань такого підприємництва в загальноприйнятий корпус мікротеорії в межах неокласичного мейнстриму, що домінує в сучасній економічній і фінансовій науці. Розглянуто теоретико-методологічні засади вивчення інституційних аспектів інновацій, інноваційного підприємництва та конкурентоспроможності української економіки. Обґрунтовано структурування понятійно-категоріального апарату інституціоналізму як єдності загальної й особливої частин інституціонального методологічного інструментарію. Розкрито специфіку ключових категорій інституціоналізму у сфері трактування питань інноваційного підприємництва та конкурентоспроможності, фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств. Досліджено сутність, форми, функції й наслідки діяльності головних акторів інноваційного підприємництва — великого та малого бізнесу, університетів і держави. Показано вплив інституціональних чинників на конкурентоспроможність національної економіки в глобальних індексах (інновацій, умов ведення бізнесу та ін.). З'ясовано основні причини виникнення негативних тенденцій у сфері інноваційного підприємництва в умовах України.

Ключові слова: інституціоналізм, неокласична економічна теорія, понятійно-категоріальний апарат інституціоналізму, інновація, інноваційне підприємництво, головні актори підприємницької діяльності, конкурентоспроможність національної економіки.

Табл. 3. Літ. 44.

П. М. Леоненко

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

С позиций гетеродоксальных канонів, альтернативных неоклассической ортодоксии, проанализированы состояние и перспективы исследований в области инновационного предпринимательства и экономического развития. Выявлены новейшие попытки ввести исследование вопросов такого предпринимательства в общепринятый корпус микроэкономической теории в пределах неоклассического мейнстрима, доминирующего в современной экономической и финансовой науке. Рассмотрены теоретико-методологические основы изучения институциональных аспектов инноваций, инновационного предпринимательства и конкурентоспособности украинской экономики. Обосновано структурирование понятийно-категориального аппарата институционализма как единства общей и особенной частей институционального методологического инструментария. Раскрыта специфика ключевых категорий институционализма в области трактовки вопросов инновационного предпринимательства и конкурентоспособности, финансового обеспечения инновационной деятельности предприятий. Исследованы сущность, формы, функции и последствия деятельности главных акторов инновационного пред-

¹ В основу статті покладено матеріали доповіді автора на міжнародній науковій конференції “Економіка і якість управління”, що проходила 15–16 червня 2016 р. у Ягеллонському університеті (м. Краків, Польща).

© Леоненко П. М., 2016

принимательства — крупного и малого бизнеса, университетов и государства. Показано влияние институциональных факторов на конкурентоспособность национальной экономики в глобальных индексах (инноваций, условий ведения бизнеса и др.). Выявлены основные причины возникновения негативных тенденций в сфере инновационного предпринимательства в условиях Украины.

Ключевые слова: институционализм, неоклассическая экономическая теория, понятийно-категориальный аппарат институционализма, инновация, инновационное предпринимательство, главные актеры предпринимательской деятельности, конкурентоспособность национальной экономики.

Petro Leonenko

INSTITUTIONAL ASPECTS OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP AND COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN ECONOMY

From the standpoint heterodox canons, alternative neoclassical orthodoxy, the status and prospects of research in innovative entrepreneurship and economic development are analyzed. The author reveals the latest attempts to introduce the study of such entrepreneurship into the generally accepted format of microtheory within the neoclassical mainstream which dominates in the current economic and financial science. Theoretical and methodological basics of the study of institutional aspects of innovation, innovative entrepreneurship and competitiveness of Ukraine's economy are under consideration in the article. The author provides a rationale for structuring of conceptual and categorical apparatus of institutionalism as unity of the general and specific parts of institutional methodological tools. The article deals with specific key categories of institutionalism in the interpretation of innovative entrepreneurship and competitiveness, financial support of innovation activity. The author investigates the essence, form, function and consequences of the main actors of innovative businesses — large and small enterprises, universities and the state. The study shows the influence of institutional factors on the competitiveness of the national economy in the global indices (innovation, business environment, etc.) and identifies the main reasons for negative trends in innovative entrepreneurship in Ukraine.

Keywords: institutionalism, neoclassical economic theory, concepts and categories of the institutionalism, innovation, innovative entrepreneurship, the main actors of entrepreneurship, competitiveness of the national economy.

JEL classification: B00, E61, O31.

Важливою частиною багатьох сучасних економічних концепцій, зокрема техніко-економічних парадигм, є теоретичні дослідження такого комплексного явища, як інноваційне підприємництво. Однак спочатку треба звернути увагу на неоднозначну оцінку стану досліджень і викладення їх результатів у навчальних курсах у цій галузі економічної теорії та практики.

З одного боку, маємо чимало авторитетних констатацій, за словами відомого професора В. Баумоля (США), наявності безцінного та швидко зростаючого корпусу мікро- й макротеоретичних і емпіричних праць, присвячених економічному зростанню та загальному добробуту, в яких розглядаються питання підприємництва й інновацій [1, с. 16, 17]. У цих працях описується тип особистості людини, котра найімовірніше стане інноваційним підприємцем, вказуються доступні йому джерела фінансування підприємницької діяльності, інституціональні угоди, що її стимулюють; розкривається зв'язок підприємництва з економічним зростанням, наводиться визначення економічної цінності підприємництва та розглядаються багато інших питань.

Учений характеризує теперішній стан знань у галузі підприємництва як близьку до загальної обізнаність про вирішальний внесок підприємців у економічне зростання й загальний добробут. Красномовним підтвердженням сказаного є, наприклад, збірник статей лауреатів Міжнародної премії за внесок у дослідження підприємництва та малого бізнесу (1996—2010) [2].

Водночас підкреслюються типові недоліки у сфері вивчення питань підприємництва: розриви між дослідженнями на мікро- й макрорівнях, надмірна увага до статичного аналізу на шкоду динамічному, відсутність у економічній теорії добробуту мікротеорії економічного зростання та ін. В. Баумоль зауважує, що в навчальному процесі теоретичні матеріали з підприємництва поки що не стали ні обов'язковою складовою навчання в мікроекономіці, ні невід'ємною частиною кожного підручника початкового рівня. Більше того, в предметних покажчиках багатьох із них відсутнє слово “підприємництво” [1, с. 17].

На думку американського вченого, в наукових дискусіях із питань економічного зростання й добробуту теорія підприємництва зведена до свого роду периферійної ділянки мікроекономічної літератури, а підприємці чи не повністю виключені з наших стандартних теоретичних моделей фірми [1, с. 18].

Отже, є глибша причина істотних недоліків, наявних у теоретичному вивченні питань підприємництва та інновацій, і вона вже давно не є таємницею як для вітчизняних, так і для зарубіжних науковців. Відомий американський і британський дослідник у галузі економічної теорії, історії економіки та економічної думки М. Блауг (1927—2011) у четверте видання своєї праці “Економічна думка в ретроспективі” (1984) включив розділ “Історія концепцій підприємництва”, де зроблено дуже важливий висновок: “Зростаюча популярність теорії загальної рівноваги закрила можливості побудови теорії підприємництва. Статичний рівноважний аналіз дедалі більше став характеризувати економічні дослідження в міру того, як ХІХ ст. дало дорогу ХХ ст. Кейнсіанська наукова революція 1930-х років і наступні зміни в економічній теорії не вплинули на загальний стан досліджень у сфері підприємництва. З певною часткою іронії М. Блауг писав про героїчні спроби привнесення динаміки в мікроекономічний аналіз, попри які значні ділянки сучасної економічної науки залишаються в концептуальних межах загальної статичної рівноваги [3, с. 428].

Через чверть століття після публікації книги М. Блауга професор В. Баумоль робить свою чергову (третю за його визнанням) спробу — ітерацію, спрямовану на доповнення мікроекономіки “систематичною теорією зростання”, пропонує ввести інноваційне підприємництво в загальноприйнятий корпус мікротеорії в рамках “домінуючої в економічній теорії течії”, тобто неокласичного мейнстриму [1, с. 10, 16].

Утім, героїзм подібних спроб затьмарюється фактом існування в сучасній економічній науці не лише ортодоксальних теорій і напрямів, а й множини альтернативних, гетеродоксальних, провідне місце серед яких належить різним варіантам інституціоналізму, неошумпетеріанства, посткейнсіанства, постіндустріалізму тощо [4].

Лауреат Нобелівської премії з економіки, професор Колумбійського університету Дж. Стігліц наголошує, що “за межами стандартної економічної теорії (традиційних неокласичних моделей. — *Авт.*) залишилися не тільки інформація, а й інновації” [5, с. 323]. Між тим, за деякими оцінками, понад 80-відсоткове зростання доходів на одну особу було забезпечене інноваціями, а не нагромадженням капіталу та підвищенням кваліфікації працівників [5, с. 473]. Відомий американський учений зазначив: коли більшість економістів зрозуміла важливість інновацій, вони спробували розробити теорії, що пояснюють, якими повинні бути їхні рівень і спрямованість [5, с. 323]. У економічній літературі ці теорії, котрі з’явилися наприкінці 1950-х років і розвивалися протягом наступних десятиліть, дістали назву “теорії ендегенного зростання” на відміну від екзогенних варіантів [5, с. 323, 473, 474]. Представниками ендегенних теорій були переважно неокейнсіанці, включаючи Дж. Стігліца.

З позицій гетеродоксальних традицій, стан досліджень у галузі підприємництва й економічного розвитку розкривають сучасні представники інституційно-еволюційних теорій: Дж. Дозі, Ф. Лука, Р. Нельсон, К. Перес, В. Семюельс, Е. Скрепанті, Дж. Вінтер, К. Фрімен, Дж. Ходжсон та ін. [6—13]. Наведемо два промовистих приклади сутності альтернативних неокласичній ортодоксії підходів до вивчення питань інноваційного підприємництва в сучасній економічній теорії, в котрих наголошується на інституційній обумовленості інноваційних процесів у сучасному економічному розвитку. Американські вчені К. Фрімен і Ф. Лука стверджують, що “моделі загальної рівноваги, які досі домінують в економічній теорії магістрального напрямку (тобто неокласичній теорії мейнстриму. — *Авт.*), абсолютно не спроможні пояснити технологічні революції і соціальні зміни, які відбувалися протягом останніх двохсот років” [7, с. 21]. На противагу ортодоксальному неокласичному підходу вчені висувують ідею обґрунтованої історії — підходу до економічної історії, що враховує технологічні інновації, структурні зміни та спільну еволюцію економічних і соціальних змін у рамках інституційних умов та способів регулювання [7, с. 162].

Лауреат Міжнародної премії за внесок у дослідження підприємництва та малого бізнесу Д. Бьорч теж акцентує на процесах трансформації економіки й суспільства в інституціональному контексті для розвитку підприємництва, нових ідей у теорії останнього тощо. “Історія наводить на думку, що теперішня революція (яку Таїчі Сакаія із Японії дуже влучно назвав революцією знань і цінностей) триватиме багато десятиліть у майбутньому, й ті країни, які ігноруватимуть це явище, сильно постраждають” [2, с. 10].

Різні країни та регіони по-різному реагують на трансформаційні виклики, демонструючи при цьому сильну залежність від культури. “Вибір цінностей, здійснюваний суспільством, справляє величезний вплив на те, якою буде відповідь суспільства на трансформацію, — стверджує Д. Бьорч. — Тому кожне суспільство повинне виробити свою власну реакцію, і спроба впровадження моделі, що склалася в межах іншого суспільства, стане серйозною помилкою” [2, с. 12]. До речі, ряд провідних зарубіжних економістів, філософів, соціологів і політологів (Дж. Б'юкенен, В. Ванберг, П. Друкер, Р. Інглехарт, М. Кастельс, Т. Сакайя, Е. Тоффлер та ін.), чії праці містяться в антологіях [14; 15], пропонують плюралістичний набір не лише таких апробованих моделей, а й тих, що продуковані уявленням їхніх творців про майбутні економіку й суспільство.

У новітній українській літературі досить глибоко досліджені питання інституціоналізму, історичного розвитку та сучасного розуміння інститутів “підприємництво” й “інновації”, а також ролі в сучасній економіці інноваційних факторів забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, інституціональних деформацій як загрози підприємництву тощо. Достатньо пошукати на публікації таких вітчизняних економістів, як Г. О. Андрощук, Ю. М. Багал, З. С. Варналій, В. М. Геєць, А. А. Гриценко, І. І. Груба, І. Ю. Єгоров, Ю. К. Зайцев, В. В. Зянько, Н. М. Краус, М. І. Крупка, А. О. Маслов, І. В. Одотюк, В. Л. Осецький, В. О. Сизоненко, Л. І. Федулова, А. А. Чухно [16—34] та ін. Помітне місце у вітчизняній літературі посідають колективні праці [30; 35—38], у котрих одночасно висвітлюються інвестиційні, інституційні та інноваційні аспекти підприємництва.

Дослідження теми передбачає послідовне з'ясування й розкриття сутності інституціоналізму як особливого, впливового напрямку сучасної економічної науки, його понятійно-категоріального апарату (інструментарію), категорії “підприємництво” в контексті аналізу їх впливу на інноваційні процеси. При цьому найбільшою проблемою є органічне поєднання розкриття понять і категорій інституціоналізму в їх взаємозв'язку та взаємодії з інноваційно-інвестиційними явищами й процесами.

Понятійно-категоріальний апарат інституціоналізму — це сотні понять і категорій економічної теорії, котрі в сукупності формують певну систему та відображають загальне й специфічне в дослідженні явищ і процесів суспільно-економічного життя. Нагадаємо максимум: всі категорії є поняттями, але не всі поняття — категоріями. Поняття є категоріями в тих випадках, коли відображають стале, характерне, найсуттєвіше в явищах і процесах, що абстраговане від другорядного, несуттєвого.

Враховуючи певну умовність, виокремимо складові (або блоки) понятійно-категоріального апарату інституціоналізму в сукупності його різних шкіл і напрямів:

1. Загальна частина, до якої входять спільні для всіх теорій різних напрямів економічної науки поняття й категорії. Ця частина являє собою кістяк науково-дослідницького апарату інституціонального напрямку, охоплює всю його структуру, елементи тощо.

2. Спеціальна частина, до котрої належать особливі, властиві тільки інституціоналізму, поняття й категорії, що відображають його сутність, ознаки, зв'язки та ін. Ціла низка категорій і понять вживаються зі словами "інститути", "інституціональний", "інституціональні", "інституціоналізм" тощо. Наприклад, "старий" і "новий" інституціоналізм, інституціональний розвиток, інституціональна система, інституціональні зміни, інституціональні реформи, інституціональне середовище, інституціональні пастки, алокативна ефективність інститутів, ринок інститутів.

Зрозуміло, що поступово, в міру розвитку інституціоналізму, пошуку й обґрунтування нових наукових парадигм і конкуруючих науково-дослідних програм у різних країнах розвиваються та збагачуються обидві частини понятійно-категоріального апарату "старого" й "нового" інституціоналізму. Одним із наслідків такого розвитку є "перехід" (віднесення) раніше притаманних лише інституціоналізму понять до загальної частини.

Такий досить абстрактний підхід до з'ясування понятійно-категоріального апарату інституціоналізму, його різних варіантів набуває великого значення у зв'язку з, по-перше, різноманіттям теорій, шкіл, напрямів сучасної економічної науки; по-друге, поширенням "синтезних" ("конвергентних") поглядів на них як на взаємодоповнюючі, комплементарні; по-третє, необхідністю розроблення концепцій інноваційного підприємництва на основі нових парадигм. Зрозуміло, що під синтезом різних парадигм розуміється не механічне їх комбінування (часто воно взагалі не можливе або навіть безглузде), а поєднання сумісних парадигм із сукупністю стійких інститутів. Однак при цьому треба враховувати дискусійність питань, різноманітність точок зору, еволюцію концепцій, складність практичної реалізації нормативних пропозицій, безперервність змін у світовому й національному господарстві тощо. Саме з урахуванням цих чинників зростає актуальність теми дослідження інституціональних аспектів інноваційного підприємництва та його впливу на національну конкурентоспроможність.

Провідні вітчизняні й зарубіжні представники сучасної інституційно-еволюційної теорії розглядають питання інноваційного підприємництва в широкому контексті, з урахуванням специфіки предметного та методологічного поля інституціоналізму. Професор Дж. Ходжсон (Великобританія) сутність інституціоналізму та його методології розглядає як складову загальної структури сучасної економічної й фінансової науки [11—13]. Він виокремлює такі теоретико-методологічні засади дослідження:

- Заперечення визначення інституціоналізму в термінах будь-яких політичних пропозицій. Проте це не виключає нормативного аспекту інституціоналізму.

Загальне правило таке: кожний альтернативний панівному в економічній науці теоретичному напрямку новий підхід зобов'язаний, передусім, надати докази того, що він ґрунтується здебільшого на ретельному аналізі того, що є насправді, а не на судженнях щодо того, що має бути [11, с. 388]. Інакше кажучи, в єдності позитивного й нормативного підходів пріоритет надається першому.

- Застосування міждисциплінарного підходу, котрий передбачає широке використання інституціоналізмом ідей і даних, здобутих у інших наукових дисциплінах (психології, соціології, політології, антропології та ін.), для збагачення методів аналізу інститутів і людської поведінки.

- Визнання інститутів ключовими елементами будь-якої економіки. Таким чином, головне завдання економістів полягає у вивченні інститутів і процесів збереження, появи нових і зміни діючих інститутів.

- Констатація, що економіка є відкритою еволюційною системою, котра перебуває в природному зовнішньому середовищі та відчуває вплив технологічних змін; отже, економіка включена в ширший комплекс соціальних, культурних, політичних і владних відносин.

- Визнання неадекватності або помилковості уявлення про нібито єдине прагнення індивідуальних агентів до максимізації корисності. Дж. Ходжсон зазначає: “Інституціоналізм не розглядає індивідів як певну даність. На індивідів впливає інституційна й культурна ситуація, в якій вони перебувають. Таким чином, індивіди не просто (навмисно чи ненавмисно) створюють інститути. За допомогою “перетвореного низхідного причинно-наслідкового зв'язку” інститути чинять фундаментальний вплив на індивідів” [12, с. 382, 383].

Разом із тим учений слушно звертає увагу на значущість, але недосконалість розмежувального критерію системи. Зокрема, він наголошує: “Ідея системи — це важливе, але складне поняття. Воно пов'язане з ідеєю добре структурованих взаємодій між взаємозалежними компонентами. Однак межі системи можуть бути надто розпливчастими, і встановити їх буває дуже непросто” [11, с. 390]. Зазначене слід мати на увазі при спробах розкрити взаємовплив і взаємодію інноваційної й інституційної систем. На цю обставину звертають увагу К. Фрімен і Ф. Лука, вважаючи, що головними особливостями еволюційної теорії, яка застосовується до соціально-історичних процесів, є виникнення, комплексність і відкритість систем [7, с. 159].

Кістяк спеціальної частини понятійно-категоріального апарату інституціоналізму (“старого” й “нового” в сукупності) та, відповідно, інституційної системи в логічній послідовності, на наш погляд, має бути таким: інститути, інституційна структура, інституційний механізм, інституціональне середовище, інституційні деформації, інституційні зміни, інституційна рівновага. У цілому вони утворюють інституційну систему, котра покликана сприяти ефективному функціонуванню й розвитку національної економіки, а отже, поліпшенню добробуту та якості життя всіх членів суспільства.

Ключовою категорією інституціоналізму (власне, предметом його вивчення) є інститут. Серед вітчизняних і зарубіжних науковців немає одностайності, загальноприйнятого розуміння сутності цієї категорії, хоча в її трактуваннях зазвичай присутні вказівки на стійкі правила, норми, традиції, поведінку, обмеження взаємодії індивідів, котрі визначають пересічний спосіб мислення й організації економіки та інших сфер суспільного життя.

Дослідники доречно звертають увагу на стійку тенденцію в літературі, а саме повсюдне вживання визначення інституту, запропонованого лауреатом Нобелівської премії з економіки Д. Нортон (США). У його трактуванні інститути — це правила гри в суспільстві, або створені людиною обмежувальні рамки, які організовують взаємовідносини між людьми, а також механізми примусу до їх виконання.

Дж. Ходжсон належить до численної групи науковців, котрі пов'язують інститути з інноваціями та інноваційним підприємництвом. Він зазначає: "Не порушуючи загальноприйнятих у науковій літературі традицій, ми можемо визначити інститути як системи стійких і загальноприйнятих правил, які структурують соціальні взаємодії" [12, с. 28]. Дослідник підкреслює, що інститути водночас і залежать від діяльності індивідуумів, і обмежують її, і формують. Завдяки такому зворотному зв'язку вони мають властивість до самозбереження [12, с. 36].

До їх складу відносять формальні (нормативно-правові документи, що утворюють правове поле діяльності), неформальні (звички, традиції, норми поведінки, ринкова культура, менталітет тощо) й комбіновані інститути, а також базисні та надбудовні. У своїй сукупності вони формують інституційну основу суспільства. У свою чергу, з нею нерозривно пов'язані підприємницька й інноваційна структури національної економіки.

На думку професора З. С. Варналія, з одного боку, у вітчизняній економічній літературі досі спостерігається поверхневе, спрощене, а іноді й запутане тлумачення сутності підприємництва та підприємця. За його словами, більшість українських економістів вважає, що бути підприємцем (суб'єктом підприємницької діяльності) може будь-яка особа (фізична чи юридична), котра здійснює ініціативну самостійну діяльність на власний ризик. Підприємець визначається за аналогією з його побутовим розумінням у щоденному житті: будь-яка ділова людина, що виступає суб'єктом ринку від свого імені з метою отримання прибутку. З другого боку, дослідник із жалем визнає відсутність загальноприйнятих понять "підприємництво" та "підприємець" як економічних категорій [19, с. 97].

Варто зауважити, що аналіз поглядів вітчизняних і зарубіжних учених-економістів на підприємництво, зокрема його систематичне теоретичне осмислення, підтверджує наведені висновки З. С. Варналія. Однак, на наше переконання, дуже важливо, по-перше, дослідити зміни в поглядах західних

науковців на питання інноваційного підприємництва; по-друге, виокремити в різних концепціях підприємництва, незалежно від шкіл і напрямів економічної науки, його ключові ознаки; по-третє, вийти на категорії “інновація” та “інноваційне підприємництво” в аспекті інституціоналізму; по-четверте, показати значення інститутів та інституціонального підприємства в рейтингах конкурентоспроможності України.

На думку М. Блауга, досить поширені в літературі тлумачення поняття “підприємець” як фактора виробництва, що існує поряд із загальноприйнятою тріадою (земля, праця й капітал) та одержує свій граничний продукт, є необґрунтованими. При цьому вчений спирається на теорію граничної продуктивності факторів виробництва, відповідно до котрої чистий прибуток визначається як залишок після здійснення всіх контрактних виплат, що включають витрати упущеної можливості для керівників, страхування ризиків, амортизацію й виплати акціонерам [3, с. 424]. Тому прибуток підприємця та граничний продукт підприємця — різні категорії. Ще один контраргумент М. Блауга полягає в доведенні неможливості визначити граничний продукт фактора “підприємець”, оскільки він “не є одночасно нескінченно діленим і цілком однорідним” [3, с. 425].

Дослідження історії концепцій підприємництва класиків політичної економії (Р. Кантільона, А. Сміта, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сея, Дж. Мілля та К. Маркса) М. Блауг узагальнив таким чином: “Поки економічний аналіз заглиблений у природу статичної рівноваги в умовах досконалої конкуренції, як для теорії підприємництва, так і для теорії прибутку як пред’явлення прав на залишковий дохід із боку осіб, котрі беруть на себе ризик, пов’язаний із невизначеністю, просто немає місця” [3, с. 427].

На противагу традиційним, ортодоксальним трактуванням підприємництва М. Блауг також назвав концепції, де, за його висловом, фактичний консенсус із приводу неістотності підприємництва у ХХ ст. піддавався сумніву [3, с. 428]. Ідеться про концепції, де отримання прибутку розглядається як дохід: за несення тягаря невизначеності (Ф. Найт); від інновацій (Й. Шумпетер); від арбітражних угод (І. Кірцнер). На підставі аналізу цих концепцій учений ще раз підкреслив: теорія підприємництва починається там, де закінчується теорія граничної продуктивності [3, с. 430].

М. Блауг не запропонував альтернативи розглянутим ним концепціям підприємництва. Можливо, тому, що припустився двох прикрих помилок у аналізі інституціоналізму. По-перше, він стверджував, нібито школа “інституційної теорії” являла собою не більш ніж легку схильність до відступу від ортодоксальної економічної науки. Це допомагає нам зрозуміти, чому сам цей термін зрештою став синонімом “описової економічної науки” [3, с. 658]. По-друге, вчений вважав, що інституціоналістський рух практично зійшов нанівець у 1930-і роки [3, с. 659]. Насправді в другій половині ХХ ст. — на початку ХХІ ст.

він був дуже активним, про що свідчить поява різних варіантів як “старого”, так і “нового” інституціоналізму.

Накопичення відповідних фактів у 1980—2007 рр. та їх аналіз у вітчизняній і зарубіжній літературі підтверджують попередні висновки про ігнорування розгляду питань підприємництва в неокласичному мейнстрімі. В. Баумоль вкотре констатував: “На нашу думку, учасники дискусій про доктринальну історію теорії підприємництва дійшли одностайного висновку стосовно того, що в працях економістів-класиків були закладені її підвалини, але в епоху неокласицизму підприємець був вигнаний із наукової літератури” [1, с. 31]. За винятком праць Й. Шумпетера, Ф. Найта та І. Кірцнера. При цьому вчений дотримується точки зору про поступальність і спадкоємність у розвитку економічної науки, зокрема зауважуючи, що помітному просуванню вперед на теоретичному фронті, якого вдалося досягти Й. Шумпетеру, передували підготовчі праці в цій галузі Дж. Мілля, А. Маршалла й (дещо пізніше) Ф. Найта [1, с. 36]¹. Варте уваги також інше твердження В. Баумоля: “Однак дискусія, предметом якої є обмежені спостереження за діяльністю підприємця, — чимале досягнення на тлі чи не тотальної його відсутності в сучасній формальній теорії” [1, с. 37].

Як прихильник сучасної неокласики, відомий вчений опинився у скрутному становищі. Необхідно вирішити питання, чи справді відсутність інноваційного підприємця у стандартній (мікроекономічній) теорії фірми, розподілу й виробництва є несуттєвим упущенням [1, с. 33]. При поясненні причин виключення інноваційного підприємця з цієї теорії В. Баумоль змушений визнати, що вона не залишає простору для сміливого підприємництва або прояву ініціативи, а розглядає групу менеджменту як пасивний обчислювальний устрій, котрий механічно реагує на зміни, спричинені випадковими зовнішніми подіями. Крім того, він визнає, що на цю проблему ще на початку ХХ ст. слушно вказував один із основоположників інституціоналізму Т. Веблен [1, с. 39, 40]. Разом із тим В. Баумоль рішуче відкидає припущення окремих читачів щодо його визнання як спроби непомітно висунути на передній план інституціональні моделі інноваційного підприємництва, альтернативні неокласиці.

Натомість він наводить причини неспроможності сучасної неокласичної теорії “запропонувати нам дієві інструменти опису та аналізу підприємницької функції” [1, с. 41]: перша — припущення про інновацію як цілком і повністю гетерогенний випуск, із котрого випливає неможливість формального математичного опису й формальної оптимізації як основи всієї мікроекономічної теорії; друга — складники цієї теорії у вигляді моделей рівноваги, в котрих, зі

¹ Дж. Стігліц додає до них праці видатного вченого ХХ ст. Ф. фон Хайека, котрий, як і Й. Шумпетер, відійшов від рівноважного підходу, що домінує в традиційній економічній теорії (див.: Стігліц Дж. Е. Крутое пике: Америка и новый американский порядок после глобального кризиса / Дж. Стігліц ; пер. с англ. В. Лопатка. — М. : Эксмо, 2011. — С. 324).

структурної точки зору, не залишається місця змінам, а отже й інноваційному підприємництву [1, с. 42, 43]. Вихід із скрутного становища В. Баумоль шукає в компромісному підході, що не піддаватиме сумніву наукову обґрунтованість і спроможність неокласичної економічної теорії та водночас відкриватиме можливість розгляду питань інноваційного підприємництва в її межах.

З одного боку, вчений доходить висновку про придатність неокласичної моделі як “інструменту аналізу на оптимальність добре структурованих проблем, для розв’язання яких, за всієї їх реальності й важливості, немає потреби залучати підприємця” [1, с. 43, 44]. З другого — він добре усвідомлює необхідність теорії підприємництва та неможливість за її відсутності проведення адекватного аналізу цілої низки ключових питань. Отже, представники неокласичної теорії в межах сучасного мейнстріму стоять перед дилемою: розробляти й запроваджувати в цих межах інноваційне підприємництво (можливо, за рахунок синтезу з інституціоналізмом) чи змиритися з відсутністю такого розвитку теорії та неминучими втратами внаслідок цього. Другу частину дилеми В. Баумоль сформував у вигляді добровільної задачі представників неокласичної економічної теорії іншим напрямом сучасної економічної науки: “Відмова від дослідження підприємництва, зокрема, змушує нас чи не повністю віддати на відкуп економічним історикам пошуки розв’язання найбільшої й найважливішої, як на мене, загадки економічної теорії: чому в останніх два століття найвищі, значно більші ніж на порядок, результати з точки зору зростання та інновацій продемонстрували економіки, що ґрунтуються на вільному підприємстві, а не інші форми економічної організації?” [1, с. 44].

Тому в підсумковому коментарі щодо створення мікротеорії інноваційного підприємництва учений проявляє готовність побудувати нові, що піддаються формалізації, моделі ціноутворення й пропозиції ресурсів, сподіваючись, що вони здатні “розширити наше розуміння в рамках послідовної теорії добробуту та її застосування щодо підприємницької поведінки” [1, с. 52]. Отже, крига скресла.

Більшість сучасних дослідників підкреслює основні значення, роль і місце інновацій у господарському житті організації. Однак при цьому багато хто з них, по-перше, дає різноманітні (за сутністю й формою) визначення терміна “інновація”; по-друге, розрізняє поняття “інновація” та “нововведення” [39], хоча, на наш погляд, насправді вони ідентичні, адже обидва характеризують комплексний процес створення, поширення, використання нововведення, яке сприяє розвитку й підвищенню ефективності підприємницької діяльності.

Для з’ясування комплексу питань, пов’язаних із інноваціями, інноваційними розвитком і підприємництвом, у контексті інституційно-еволюційної теорії доречно звернутися насамперед до праць видатного австрійсько-американського вченого Й. Шумпетера (1883—1950), таких як “Теорія економічного

розвитку” (1911), “Цикли ділової активності” (1939), “Капіталізм, соціалізм і демократія” (1942) та ін. Вони посідають особливе місце в літературі, оскільки в них, по суті, дістали обґрунтування еволюційна теорія, теорії інновацій та інноваційного підприємництва в тісному зв’язку з дослідженням циклічного розвитку капіталістичної ринкової економіки.

Й. Шумпетер розглядав сучасне виробництво з технічної й економічної точок зору як поєднання існуючих речей і сил. “Виробляти щось інше або інакше означає створювати інші комбінації з цих речей і сил”, — зазначав він [40, с. 158]. Учений виокремив п’ять типів нових комбінацій, тобто змін, котрі зумовлюють появу інновацій, а саме:

- 1) продукування нових благ або поліпшення якості готових;
- 2) упровадження нових методів (способів) виробництва чи комерційного використання наявних товарів;
- 3) пошук та освоєння нових ринків збуту;
- 4) віднайдення нових джерел сировини або напівфабрикатів;
- 5) проведення реорганізації в галузі або створення промислових організацій нового типу [40, с. 159].

У праці “Цикли ділової активності” Й. Шумпетер проаналізував основні положення теорії інноваційних процесів. Він трактував нововведення як зміни технології та управління, нові комбінації використання ресурсів. На його думку, в інноваційному процесі підприємець відіграє важливу роль, виступаючи важливою ланкою між винаходом і нововведенням.

В основу своїх визначень підприємства, підприємця й підприємницької діяльності учений поклав ознаку “здійснення нових комбінацій”. На думку вченого, підприємці — це “господарські суб’єкти, функцією котрих є саме здійснення нових комбінацій та які виступають як його активний елемент” [40, с. 169, 170]. При цьому Й. Шумпетер вважав, що це справа складна й доступна лише людям, котрі мають певні риси [40, с. 404]. Після розгляду численних прикладів здійснення нових комбінацій учений щоразу вказував: підприємці отримують підприємницький прибуток, який є результатом здійснення цих комбінацій [40, с. 285].

Принципове значення з точки зору розкриття нашої теми має теза Й. Шумпетера про “творче руйнування капіталізму”. Еволюційний характер капіталістичного процесу дослідник бачив у внутрішніх чинниках його розвитку, а саме у виготовленні нових товарів широкого вжитку, нових способах виробництва або транспортування, ринках збуту, формах організації промисловості, створюваних капіталістичним підприємництвом. Зазначене “безперервно революціонізує економічну структуру зсередини, безперервно руйнуючи стару структуру та безперервно створюючи нову. Цей процес творчого руйнування є істотним фактом щодо капіталізму” [41, с. 111]. У світлі цього положення, на наш погляд, можна переконливо пояснити виникнення

різних варіантів постіндустріальної економіки та суспільства в реальності й у теоріях.

Ставлення сучасних учених-економістів до теорії підприємництва та економічного зростання Й. Шумпетера є неоднозначним. З одного боку, відзначається актуальність порушених ним питань і новаторство його досліджень, їх потужний вплив на розвиток економічної науки, а праці науковця характеризуються як видатні. Дж. Стігліц підкреслив, що Й. Шумпетер виступив проти стандартної конкурентної моделі, основну увагу приділив боротьбі за інновації; його сфокусованість на інноваціях забезпечила набагато виваженіший підхід, ніж стандартний економічний аналіз (у теорії загальної рівноваги Вальраса інновації взагалі ігнорувалися) [5, с. 323]. З другого боку, вчений не задав найважливіших питань, зокрема про співвідношення монополії та конкуренції, ефективність новаторського процесу. Наприклад, чи не вдадуться монополісти до якихось заходів, щоб не допустити появи на ринку нових конкурентів? Як будуть поводитися новатори: прагнутимуть захопити частку ринку “старожилів” чи продукуватимуть дійсно нові ідеї? Чи можна було насправді стверджувати про ефективність цього новаторського процесу? [5, с. 313].

Постановку перелічених питань та їх розгляд на прикладі новітньої практики взаємовідносин монополій на ринку Дж. Стігліц спрямував проти гіпотез неокласичного мейнстріму щодо стабільності й ефективності сучасної ринкової системи. Висновок видатного дослідника доволі однозначний: “Недавній досвід показує, що стан справ може бути зовсім не таким безхмарним, як стверджують прихильники ефективного ринку... Той факт, що конкуренція в кінцевому підсумку працює, нічого не говорить про загальну ефективність ринкових процесів або про переваги відсутності регулювання” [5, с. 324].

З урахуванням викладеного пропонуємо такі визначення: **інноваційне підприємництво** — це економічна діяльність щодо створення й управління інноваційним підприємством із метою розроблення, впровадження та комерційного використання різних інновацій, пов’язана з певним ризиком і спрямована на отримання інноваційного прибутку в умовах певного інституційного середовища; **інноваційний прибуток** — винагорода, отримувана підприємцями тимчасово (до масового поширення інновацій), але така, що постійно існує в ринковій конкурентній економіці.

Вітчизняні дослідники одностайні в думці про необхідність створення в Україні на основі законодавства сприятливого правового середовища, яке забезпечить надійне юридичне підґрунтя для ефективного інституційного підприємництва. Проте наразі втілити цю ідею не уявляється можливим, оскільки науково-технічну й інноваційну діяльність у нашій державі регламентує понад 200 різних правових документів, нерідко суперечливих. Хоча спрощення й гармонізація нормативно-правової бази є одним із головних завдань останніх років, стратегії та управління національною інноваційною

системою залишаються фрагментарними й порівняно неефективними, крім того, відсутній чіткий розподіл функцій, обов'язків і фінансових зобов'язань між різними державними органами [22; 30].

Отже, маємо три ряди понятійно-категоріального апарату та концептуальних побудов: 1) інвестиційно-інституціональний; 2) інституційно-еволюційний; 3) підприємницько-інноваційний. Вони в абстрактній формі відображають господарську діяльність людей, реальні явища й процеси в економіці і суспільстві, в їхніх інвестиційній, інституційній та інноваційній системах. Однак на практиці всі ці системи функціонують і розвиваються не ізольовано, самі по собі, поза часом та простором, а в переплетінні, взаємодії в певному інституційному середовищі країни й світу. Економічні суб'єкти, включаючи підприємців, діють у всіх трьох зазначених системах, у складі яких виділяють підсистеми.

Узагальнення різноманітності підходів до класифікації розвитку теорії інновацій; визначень сутності та змісту поняття “інноваційна діяльність”, витрат такої діяльності [42, с. 7, 8, 10—13, 15, 49] свідчить про існування загальної проблеми необхідності зближення точок зору дослідників. Наразі ж простежуються істотні відмінності між підходами й визначеннями ключових категорій і понять у кожному із наведених рядів теоретико-методологічного інструментарію сучасних економічних теорій.

На нашу думку, аналіз інституційних та інших аспектів інноваційного підприємництва можна обґрунтовано розкрити з позицій моделі п'яти відносно автономних підсистем, розробленої К. Фріменом і Ф. Лукою. Як підсистеми дослідники виокремили науку, технологію, економіку, політику та загальну культуру. Хоча кожна з них має власні особливості й відносну автономію, їх взаємозалежність і взаємодія є ключовими характеристиками, котрі забезпечують знання про процеси “просування вперед”, “наздоганяючого розвитку” та “відставання” у сфері економічного поступу. З цих позицій К. Фрімен і Ф. Лука стверджують: “Позитивне узгодження та взаємодія між підсистемами забезпечують найбільш плідний ґрунт для розвитку, тоді як відсутність такої згоди може цілком унеможливити розвиток або уповільнити його” [7, с. 163].

Застосування концепції підсистем дає можливість, по-перше, уникнути однобічності монодетермінант (економіка, політика, право, культура, фінанси тощо), жорсткого пріоритету базису щодо надбудови при поясненні поступального соціально-економічного розвитку; по-друге, виявити відмінності між країнами в темпах економічного зростання й розвитку; по-третє, посилити обґрунтування парадигм конвергенції в економічній і фінансовій науках.

Головною причиною лідерства певних країн у різні економічні епохи представники інституційно-еволюційної теорії вважають найкраще поєднання різних підсистем та забезпечення загалом сприятливішої структури для розвитку передових технологій порівняно з інституційною системою в інших країнах.

Характеризує значну частину гетерогенної інноваційної діяльності та розкриває вплив на неї ринкового механізму матриця спеціалізації секторів (акторів). Вона охоплює чотири сектори інноваційної діяльності: малий і великий бізнес, університети й державу. Кожен із них, функціонуючи у взаємодії та доповнюючи інші, є джерелом важливих інновацій і таким чином робить свій вагомий внесок у економіку. З огляду на це, В. Баумоль дійшов висновку: “Для того щоб існуючі інститути та інституційні утворення були реально ефективними в підтримці економічного зростання, важливо, аби відповідні стимули підштовхували кожного актора до виконання його одвічної ролі в цьому процесі. Для будь-якої сучасної економіки, котра прагне досягти цієї мети, правильне розуміння ролі кожного з чотирьох цих секторів та знання тих умов, за котрих їхня участь у загальному процесі є ефективною, виступає свого роду дорожньою картою політики сприяння зростанню, здійснюваної державою” [21, с. 216]. Цілком очевидно, що ці елементи “дорожньої карти” (з урахуванням національної специфіки) можуть стати підґрунтям також для майбутнього путівника української інноваційної системи, яка перебуває на етапі становлення.

В узагальненій формі залежності між різними типами фірм, університетами й державою як складові єдиної “дорожньої карти” функціонування постіндустріальної інноваційної економіки показані в табл. 1. Наведені положення свідчать як про існування відмінностей, так і про взаємодоповнюваність інноваційних функцій і внеску чотирьох секторів (акторів) структури, котра в літературі дістала назву “інноваційна галузь”. Кожний актор інноваційного процесу відіграє в ньому власну роль, виступаючи рушійною силою технічних змін та економічного зростання. Спільна діяльність великих і малих фірм, за словами В. Баумоля, є суперрадіативною, тобто з огляду на пропоновані суспільству вигоди та внесок у економічне зростання утворюване ними ціле набагато більше, ніж сума двох частин [1, с. 79]. Очевидно, що суперрадіативність властива також усім чотирьом складовим інноваційної галузі.

У світі зазначених залежностей між різними секторами інноваційної галузі потребують перегляду й деякі попередні висновки Й. Шумпетера щодо співвідношення ролей малого та великого бізнесу в інноваційній діяльності. Як відомо, у своєму аналізі видатний учений відводив інноваціям, інноваційному підприємству вирішальну роль і водночас пророкував неприadne майбутнє підприємцю, а саме витіснення його з арени інноваційного підприємництва внаслідок виходу на перший план рутинної інноваційної діяльності великого бізнесу.

В. Баумоль вважає підхід ряду дослідників до розгляду взаємодії великої й малої фірм однобічним, коли з поля зору випадає істотна частина сутнісного змісту цього явища [1, с. 61]. Він неодноразово називає передбачення Й. Шумпетера помилковим, підкреслюючи, що незалежні винахідники та їхні партнери-підприємці, “безперечно, відіграють найважливішу роль у процесі зростання, й у нас немає жодних підстав для очікувань, що в майбутньому

Таблиця 1. Залежності інноваційної діяльності від основних секторів (акторів) сучасної ринкової економіки

Основні сектори	Функції	Наслідки діяльності
Малий бізнес	Спеціалізація на революційних розробках. Готовність до подолання ризиків невідомості, пов'язаних із новими відкриттями	Непропорційно висока частка найважливіших науково-технічних винаходів, що припадає на малі фірми. Інновації малої фірми в середньому вдвічі частіше пов'язані з науковими дослідженнями, ніж великої фірми
Великий бізнес	Спеціалізація на кумулятивних, поетапних удосконаленнях. Схильність до мінімізації ризиків. Забезпечення обмежених, передбачуваних та інкрементальних результатів	Поліпшення продукту, підвищення його надійності та зручності для споживання. Прискорення поширення інновацій. Значна частка фінансування НДДКР у економіці загалом
Університети	Спеціалізація на фундаментальних дослідженнях. Вирішальна роль таких досліджень у забезпеченні довгострокових інновацій та економічного зростання й розвитку	Проведення фундаментальних і прикладних досліджень. Безперервне оновлення під час взаємодії університетів із бізнесом і державою
Держава	Пасивна роль — створення правової інфраструктури (права власності, примус до виконання контрактів, доступ до захисту патентами інтелектуальної власності тощо). Активна роль — фінансова підтримка фундаментальних досліджень	Сприяння розвитку підприємництва, створенню нових фірм, інвестуванню інноваційного процесу. Проведення досліджень державними інституціями

Джерело: складено за: Баумоль У. Микротеорія інноваційного підприємництва / У. Баумоль ; пер. с англ. Ю. Каптуревського; под ред. Т. Дробышевской. — М. : Изд-во Ин-та Гайдара, 2013. — С. 57—79; Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты — предприятия — государство. Инновации в действии / Г. Ицковиц ; пер. с англ. под ред. А. Ф. Уварова. — Томск : Изд-во Томск. гос. ун-та систем упр. и радиоэлектроники, 2010. — 238 с.

вони можуть її втратити” [1, с. 60]. Водночас В. Баумоль розглядає великі фірми як партнерів малих, коли обидві групи спеціалізуються на виконанні завдань, котрі виникають на різних стадіях розгортання в суспільстві інноваційного процесу [1, с. 61].

Вміст табл. 1 відображає відмінності спеціалізації малого й великого бізнесу в інноваційній діяльності та разом із тим їх єдність у вражаючому внеску в зростання національних ринкових економік, а отже й довгострокові перспективи успішного розвитку інноваційної діяльності всіх секторів інноваційної галузі сучасної ринкової економіки.

Становлення інноваційної економіки України відбувається повільно, нестабільно, з істотними втратами за останні роки позицій країни на світовому ринку високотехнічних товарів (табл. 2). Про це свідчить, зокрема, частка підприємств, що займалися інноваційною діяльністю впродовж 2010—2014 рр. (13—16 % від загальної кількості). Ще меншою була частка підприємств, які впроваджували інновації (10—14 %). У 2014 р. вона становила 12,1 % порівняно з 13,6 % у 2012 р., тобто знизилася на 1,5 %, а кількість підприємств, котрі впроваджували інновації, зменшилася з 1371 до 1201 одиниць [43, с. 179].

Таблиця 2. Динаміка показників інноваційної активності вітчизняних промислових підприємств протягом 2010—2014 рр.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014
Частка підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, % до загальної кількості	13,8	16,2	17,4	16,8	16,1
Частка підприємств, які впроваджували інвестиції, % до загальної кількості	11,5	10,0	13,6	12,9	12,1
Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції, % до загального обсягу	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5
Загальна сума витрат, млн грн	8 045,5	14 333,9	11 480,6	9 562,6	7 695,9
у т. ч. дослідження й розробки	996,4	11 079,9	1 196,3	-	-
внутрішні НДР	818,5	833,3	965,2	1 312,0	1 221,5
зовнішні НДР	177,9	246,6	231,1	326,4	533,1
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	5 051,7	10 189,1	8 051,8	5 546,3	5 115,3
придбання інших зовнішніх знань	141,6	324,7	47,0	87,0	47,2
інші витрати	1 855,8	2 440,2	2 185,5	2 290,9	778,8

Джерело: складено за: Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 р. : стат. зб. / відп. за випуск О. О. Казаріна. — К., 2015 — С. 161—179.

Водночас зберігається зниження загальних витрат на інновації: так, у 2011 р. вони зменшилися до 7695,9 млн грн з 8045,5 млн грн у 2010 р. При цьому у 2014 р. істотно скоротилися сукупні витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення порівняно з 2010—2013 рр. Ще однією негативною тенденцією в інноваційній діяльності українських промислових підприємств є її здійснення переважно за рахунок власних коштів: у 2010 р. на них припадало 59,3 % від загального обсягу фінансування такої діяльності, а в 2014 р. — 85 %. Обмеженість власних ресурсів промислових підприємств на ці потреби призводить до того, що у структурі реалізованої інноваційної продукції переважає призначена тільки для самих вітчизняних підприємств, а не для ринку. Частка кредитів у джерелах фінансування протягом 2010—2014 рр. була незначною та коливалася в межах 7—8 %. Відбулося різке зменшення фінансування інноваційної діяльності за рахунок коштів іноземних інвесторів — з 2411,4 млн грн (30 % його загального обсягу) до 1386,9 млн грн (1,8 %) [43, с. 173]. Ці негативні тенденції зумовлені насамперед браком державної підтримки внаслідок складної економічної й політичної ситуації в країні та недосконалістю законодавчої бази.

Крім того, тривалий час спостерігається істотна диференціація інноваційної активності підприємств за регіонами. Наприклад, у 2014 р. кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, становила: в Харківській області — 179, м. Києві — 160, Львівській області — 99, тоді як у Закарпатській, Чернігівській і Тернопільській областях — лише 12, 19 і 23 відповідно [43, с. 181].

Дані табл. 3 підтверджують наявність негативних тенденцій у інноваційній сфері в Україні протягом 2010—2014 рр., зокрема низьку інноваційну активність промислових підприємств. За всіма показниками спостерігаються істотні відхилення як від граничного рівня, так і від кількісних показників розвинутих країн. Причому цей розрив не скорочується, а навпаки поглиблюється, що вказує на необхідність кардинальних якісних змін у інноваційному підприємстві України, й передусім у інституціональній сфері. За зведеним індексом інноваційної діяльності для європейських країн, розрахованим за методологією ЄС, Україна посідає 5-е місце в групі “Інвестор, що формується” (після Македонії, Туреччини, Латвії та Румунії) [22, с. 17].

Таблиця 3. **Інноваційні складові розвитку національних економік, %**

Складові	Граничний рівень	Україна	Розвинуті країни
Фінансування витрат на НДДКР відносно ВВП	1,0	0,86	2,84 (США)
Витрати на інновації в загальному обсязі промислової продукції	2,5	1,3	≈10 (ОЕСР)
Наукомістка продукція в експорті на світовому ринку	2,0	0,4	≈15 (США)
Підприємства, що впроваджують інновації, в загальній кількості підприємств	25,0	11,5	≈50 (ОЕСР)
Інноваційна продукція в загальному обсязі промислової продукції	25,0	3,8	≈40 (ОЕСР)

Джерело: складено за: Груба І. І. Розвиток інноваційної діяльності в Україні: теорія, методологія, стратегія державної політики : монографія / І. І. Груба. — К. : ДКС центр, 2009. — 364 с.; Інноваційна Україна - 2020 : нац. доп. / за ред. В. М. Гейця та ін. ; НАН України. — К., 2015. — 336 с.

Інноваційна діяльність та інноваційний потенціал України та інших країн світу відображаються в різних глобальних індексах (конкурентоспроможності, інновацій, економіки знань, умов ведення бізнесу та ін.), які складаються за результатами порівняльного аналізу щонайменше 100 країн в умовах зростаючої глобалізації сучасної економіки. Так, Індекс глобальної конкурентоспроможності Світового економічного форуму (м. Давос, Швейцарія) вперше був опублікований 2004 р. у доповіді цієї міжнародної організації “Global Competitiveness Report”. Індекс враховує макро- й мікроекономічні показники, що є основою національної конкурентоспроможності, які систематизовані за 12 групами: інститути, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров’я та початкова освіта, вища освіта й професійна підготовка, ефективність товарних ринків, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, готовність до впровадження технологій, обсяг ринку, конкурентоспроможність бізнесу, інновації.

Звернемо увагу на Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index), котрий у багатьох працях вітчизняних дослідників узагалі не аналізується. Він формується в результаті оцінювання країн світу за рівнем інноваційного

розвитку, що розраховується за методикою Міжнародної бізнес-школи INSEAD (Франція) з 2007 р. Цей індекс складається зі змінних показників, котрі досить повно характеризують інноваційний розвиток різних країн світу. Дослідники вважають, що такий розвиток визначається як наявністю інноваційного потенціалу, так і умовами його використання.

Глобальний інноваційний індекс (ГІІ) включає два субіндекси: ресурсів і умов для інновацій (Innovation Input Sub-index) та досягнутих практичних результатів їх здійснення (Innovation Output Sub-index). Для розрахунку першого субіндексу використовуються такі показники: інститути, людський капітал і дослідження, інфраструктура, розвиток внутрішнього ринку та бізнесу; другого — розвиток технологій і знань, результати креативної (творчої) діяльності. Підсумковий ГІІ — це співвідношення затратних і результативних показників у компаративному аналізі різних країн світу.

Україна за показниками глобальних індексів, як правило, посідає середні місця з віднесенням до групи країн із доходом, нижчим від середнього. Так, за ГІІ наша країна у 2010 р. посіла 61-е місце (серед 125 країн), а в 2016 р. — 56-е (серед 128 країн). При цьому, як і в усіх інших глобальних індексах, місце України за показниками окремих складових індексу помітно відрізняється [44].

Дослідники наводять досить довгі переліки причин незадовільного інноваційного стану України, котрі великою мірою збігаються за змістом [18; 19; 42]. Зазвичай науковці наголошують на таких негативних наслідках, як втрата довіри до інститутів влади; загальмованість ринкових трансформацій; поширеність і глибина корупційних явищ; слабкий захист прав власності; порушення класичних принципів оподаткування й ринкового регулювання; непрозорість державної політики, законодавства та судової системи; переважання низькотехнологічних виробництв; нерозвиненість системи трансферу технологій; малі обсяги витрат підприємств на науково-дослідні розробки; нерозвиненість венчурного фінансування й фондового ринку тощо.

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків:

1. Зростаюча роль інноваційного підприємництва та його інституціонального середовища в досягненні довгострокових конкурентних переваг підприємствами й національними економіками, підвищенні народного добробуту обумовлює актуальність і значимість дослідження цих питань. Усвідомлення важливості інновацій та інституцій більшістю зарубіжних і вітчизняних економістів сприяло розробленню теорій інноваційного підприємництва в сучасній економічній гетеродоксії (традиційний інституціоналізм, інституціонально-еволюційний напрям, неошумпетеріанство, посткейнсіанство тощо) і спроб введення інноваційного підприємництва в сучасну економічну ортодоксію (В. Баумоль, І. Кірцнер, Д. Спалбер та ін.).

2. Вітчизняні й зарубіжні учасники наукових дискусій у галузі підприємництва відзначають відсутність узгодженості та єдності в трактуванні сутності,

змісту, структури ключових понять, таких як “інститут”, “інституціональне середовище”, “інновація”, “інноваційна діяльність”, “інноваційне підприємництво”. Крім того, застосовуються різні класифікації витрат на інноваційну діяльність. Узгодженість у понятійно-категоріальному апараті теорій інноваційного підприємництва сприятиме підвищенню ефективності теоретичних досліджень і практичної діяльності у сфері інноваційного підприємництва.

3. Розроблена в літературі матриця спеціалізації секторів (акторів) інноваційної діяльності, що охоплює малий і великий бізнес, університети та державу як складові єдиної “дорожньої карти” функціонування постіндустріальної інноваційної економіки, може слугувати основою інноваційної економіки України, котра перебуває на етапі свого становлення.

4. В останнє десятиліття в інноваційній діяльності вітчизняних підприємств спостерігається низка негативних тенденцій. Зокрема, вона характеризується нестабільністю, здійснюється переважно за обмежені внутрішні кошти. Подолання причин такого стану сприятиме успішному становленню інноваційної економіки в Україні, підвищенню конкурентоспроможності підприємств і національної економіки загалом.

Список використаних джерел

1. *Баумоль У.* Микротеория инновационного предпринимательства / У. Баумоль ; пер. с англ. Ю. Каптуревского; под ред. Т. Дробышевской. — М. : Изд-во Ин-та Гайдара, 2013. — 432 с.
2. *Современные классики теории предпринимательства. Лауреаты Международной премии за вклад в исследования предпринимательства и малого бизнеса (1996—2010)* / пер. с англ. ; под науч. ред. А. Ю. Чепуренко. — М. : Изд-во Высшей шк. экономики, 2013. — 526 с.
3. *Блауг М.* Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг ; пер. с англ. — 4-е изд. — М. : Дело ЛТД, 1994. — 720 с.
4. *Encyclopedia of Political Economy Vol. 1-2* / O'Hara, ph. (ed.). — London ; N. Y. : Routledge, 1999.
5. *Стиглиц Дж. Е.* Крутое пике: Америка и новый американский порядок после глобального кризиса / Дж. Е. Стиглиц ; пер. с англ. В. Лопатка. — М. : Эксмо, 2011. — 512 с.
6. *Дози Дж.* Экономическая координация и динамика: некоторые особенности альтернативной эволюционной теории / Дж. Дози // Вопросы экономики. — 2012. — № 12. — С. 31—60.
7. *Фрімен К.* Як час спливає: від епохи промислових революцій до інформаційної революції / К. Фрімен, Ф. Лука ; пер. з англ. Р. Ткачук. — К. : ВД “Кієво-Могилянська академія”, 2008. — 510 с.
8. *Нельсон Р. Р.* Эволюционная теория экономических изменений / Р. Р. Нельсон, С. Дж. Уинтер ; пер. с англ. — М. : Дело, 2002. — 535 с.
9. *Перес К.* Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания / К. Перес ; пер. с англ. — М. : Дело РАМХиГС, 2013. — 232 с.
10. *Rethinking Economics: Markets, Technology and Economic Evolution* / ed. by Y. M. Hodgson, E. Screpanti. — Aldershot : Edward Elgar, 1991.
11. *Ходжсон Дж.* В чем сущность институциональной экономики? / Дж. Ходжсон // Философия экономики. Антология / под ред. Д. Хаусмана ; пер. с англ. — М. : Изд-во Ин-та Гайдара, 2012. — С. 381—398.

12. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: манифест современной институциональной экономической теории / Дж. Ходжсон; пер. с англ. — М.: Дело, 2003. — 464 с.
13. The Companion to Institutional and Evolutional Economics / G. M. Hodgson, W. J. Samuels, M. R. Tool (eds.). — Aldershot: Edward Elgar, 1994.
14. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Academia, 1999. — 640 с.
15. Философия экономики. Антология / под ред. Д. Хаусмана; пер. с англ. — М.: Изд-во Ин-та Гайдара, 2012. — 520 с.
16. Андрощук Г. О. Національні інноваційні системи: еволюція, детермінанти результативності: монографія / Г. О. Андрощук, С. А. Давимука, Л. І. Федулова. — К.: Парлам. вид-во, 2015. — 510 с.
17. Бажал Ю. М. Розвиток інноваційної діяльності у знанневому трикутнику “держжава — університети — промисловість” / Ю. М. Бажал // Економіка і прогнозування. — 2015. — № 1. — С. 76—88.
18. Варналій З. С. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення / З. С. Варналій, О. П. Гармашова. — К.: Знання України, 2013. — 387 с.
19. Варналій З. С. Конкуренція і підприємництво: монографія / З. С. Варналій. — К.: Знання України, 2015. — 463 с.
20. Геєць В. М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України / В. М. Геєць // Економіка України. — 2014. — № 12. — С. 4—19.
21. Гриценко А. А. Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание / А. А. Гриценко. — Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic publishing, 2014. — 516 с.
22. Груба І. І. Розвиток інноваційної діяльності в Україні: теорія, методологія, стратегія державної політики: монографія / І. І. Груба. — К.: ДКС центр, 2009. — 364 с.
23. Єгоров І. Ю. Інноваційна Україна — 2020: основні положення Національної доповіді / І. Ю. Єгоров // Економіка України. — 2015. — № 9. — С. 4—18.
24. Зайцев Ю. К. Сучасна політична економія: проблеми та інституціональне поле, предмет і методологія досліджень: навч. посіб. / Ю. К. Зайцев, В. С. Савчук; ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана”. — К., 2011. — 337 с.
25. Зянько В. В. Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах трансформаційних змін економіки України: монографія / В. В. Зянько, І. Ю. Єпіфанова, В. В. Зянько. — Вінниця: ВНТУ, 2015. — 171 с.
26. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізм і форми розвитку: монографія / В. В. Зянько. — Вінниця: Вінниця-УНІВЕРСУМ, 2008. — 397 с.
27. Краус Н. М. Становлення інноваційної економіки в умовах інституціональних змін: монографія / Н. М. Краус. — К.: ЦУА, 2015. — 596 с.
28. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М. І. Крупка. — Л.: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. — 608 с.
29. Маслов А. О. Інформаційна економіка: становлення, структура та теоретичне осмислення: монографія / А. О. Маслов. — К.: Аграр Медіа Груп, 2012. — 432 с.
30. Високотехнологічна сфера промисловості України: ресурсні можливості розвитку: монографія / за ред. І. В. Одотюка; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. — К., 2013. — 391 с.
31. Осецький В. Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики / В. Л. Осецький. — К.: ІАЕ УНАН, 2003. — 413 с.
32. Сизоненко В. О. Формування і розвиток національної системи підприємництва: теоретико-методологічні аспекти і механізми реалізації: монографія / В. О. Сизоненко. — К.: ВПЦ “Київський університет”, 2004. — 229 с.
33. Федулова Л. І. Технологічна політика: глобальний контекст та українська практика: монографія / Л. І. Федулова; ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана”. — К., 2015. — 843 с.
34. Чухно А. А. Вибрані твори: у 2 т. / А. А. Чухно; передм. Л. В. Губерського, Т. І. Єфименко; ДННУ “Акад. фін. упр.”. — К., 2012. — Т. 1. — 557 с.; Т. 2. — 480 с.

35. Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем / под ред. А. А. Гриценко ; НАН Украины, Ин-т экономики и прогнозирования. — К., 2013. — 580 с.
36. Інноваційна Україна — 2020 : нац. доп. / за ред. В. М. Гейця та ін. ; НАН України. — К., 2015. — 336 с.
37. Інноваційні механізми стратегії фінансового управління / редкол.: Т. І. Єфименко (гол.) та ін. ; ДННУ “Акад. фін. упр.” — К., 2012. — 1302 с.
38. Регіональні інноваційні системи України: стан формування та розвитку в умовах інтеграційних викликів : монографія / за ред. Л. І. Федулової ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. — К., 2013. — 723 с.
39. Мануйленко В. В. Сущность инноваций, инновационного процесса в ретроспективе и в современных условиях / В. В. Мануйленко, А. А. Мищенко // Финансы и кредит. — 2002. — № 41. — С. 21—31.
40. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й. А. Шумпетер ; пер. с нем. — М. : Прогресс, 1982. — 455 с.
41. Шумпетер Й. А. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. А. Шумпетер ; пер. з англ. — К. : Основи, 1995. — 528 с.
42. Ковтуненко К. В. Економічне оцінювання інноваційної діяльності промислового підприємства: своєчасність процесу та достовірність результату / К. В. Ковтуненко, Л. П. Шевцова. — О. : Бондаренко М. О., 2015. — 254 с.
43. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 р. : стат. зб. / відп. за випуск О. О. Казаріна. — К., 2015 — 256 с.
44. The Global Innovation Index 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wipo.int/econ_stat/ru/economics/gii/.

References

1. Baumol, W. J. (2010). *The Microtheory of Innovative Entrepreneurship*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
2. Chepureno, A. Yu. (2013). *Sovremennyye klassiki teorii predprinimatel'stva. Laureaty Mezhdunarodnoj premii za vklad v issledovaniya predprinimatel'stva i malogo biznesa (1996—2010)* [Modern classic business theory. Winners of the International Prize for his contribution to the study of entrepreneurship and small business (1996—2010)]. Moskva: Izdatel'stvo Vysshей shkoly e'konomiki [in Russian].
3. Blaug, M. (1994). *E'konomicheskaya my'sl' v retrospektive* [Economic thought in retrospect]. Moskva: Delo LTD [in Russian].
4. O'Hara. (Ed.). (1999). *Encyclopedia of Political Economy*. (Vol. 1–2). London ; N. Y. : Routledge.
5. Stiglic, Dzh. E. (2011). *Krutoe py'ke: Amery'ka y' novyj amery'kansky'j poryadok posle hlobal'noho kry'zy'sa* [Steep peak: America and the new American order after global crisis]. Moskva: E'ksmo [in Russian].
6. Dozi, Dzh. (2012). *E'konomicheskaya koordinaciya i dinamika: nekotory'e osobennosti al'ternativnoj e'volucionnoj teorii* [Economic coordination and dynamics: some features of the alternative theory of evolution]. *Voprosy' e'konomiki* [Economics Questions], 12, 31–60 [in Russian].
7. Frimen, K., Luka, F. (2008). *Yak chas sply'vaye: vid epoxy' promy'slovy'x revolyucij do informacijnoi revolyuciji* [As time is running out: the era of the industrial revolution to the information revolution]. Ky' yiv: Ky' yevo-Mohy'lyans'ka akademiya [in Ukrainian].
8. Nel'son, R. R., Uinter, S. Dzh. (2002). *E'volucionnaya teoriya e'konomicheskix izmenenij* [Evolutionary Theory of Economic Change]. Moskva: Delo [in Russian].
9. Peres, K. (2013). *Tehnologicheskie revolyucii i finansovy'j kapital. Dinamika puzy'rej i periodov procvetaniya* [Technological revolutions and financial capital. Dynamics of bubbles and periods of prosperity]. Moskva: Delo [in Russian].

10. Hodgson, Y. M., Screpanti, E. (Ed.). (1991). *Rethinking Economics: Markets, Technology and Economic Evolution*. Aldershot: Edward Elgar.
11. Xodzhson, Dzh. (2012). *V chem sushhnost' y`nsty` tucy` onal` noj ekonomy` ky`?* [What is the essence of institutional economics?]. Moskva: Izdatel`stvo In-ta Gajdara [in Russian].
12. Xodzhson, Dzh. (2003). *E`konomicheskaya teoriya i instituty` : manifest sovremennoj institucional`noj e`konomicheskoy teorii* [Economic Theory and Institutions: a manifesto of modern institutional economics]. Moskva: Delo [in Russian].
13. Hodgson, G. M., Samuels, W. J., Tool, M. R. (1994). *The Companion to Institutional and Evolutional Economics*. Aldershot: Edward Elgar.
14. Inozemcev, V. L. (Ed.). (1999). *Novaya postindustrial`naya volna na Zapade* [The new wave of post-industrial West]. Moskva: Academia [in Russian].
15. Xausman, D. (Ed.). (2012). *Filosofiya e`konomiki* [Economy Philosophy]. Moskva: Izdatel`stvo Instituta Gajdara [in Russian].
16. Androshhuk, H. O., Davy`muka, S. A., Fedulova, L. I. (2015). *Nacional`ni innovacijni sy`stemy` : evolyuciya, determinanty` rezul`taty` vnosti* [National innovation systems: evolution, determinants performance]. Ky`yiv: Parlaments`ke vy`davny`ctvo [in Ukrainian].
17. Bazhal, Yu. M. (2015). Rozvy`tok innovacijnoyi diyal`nosti u znannyevomu try`kutny`ku "derzhava — universy`tety` — promy`slovist`" [The development of innovation in the Knowledge Triangle "state - university - industry"]. *Ekonomika i prohnozuvannya* [Economics and Forecasting], 1, 76–88 [in Ukrainian].
18. Varnalij, Z. S., Harmashova, O. P. (2013). *Konkurentospromozhnist` nacional`noyi ekonomiky` : problemy` ta priory`tety` innovacijnoho zabezpechennya* [Competitiveness of the National Economy: Problems and Priorities of innovative software]. Ky`yiv: Znannya Ukrainy` [in Ukrainian].
19. Varnalij, Z. S. (2015). *Konkurenciya i pidpny`yemny`ctvo* [Competition and Entrepreneurship]. Ky`yiv: Znannya Ukrainy` [in Ukrainian].
20. Heyec`, V. M. (2014). Insty`tucijna obumovlenist` innovacijny`x procesiv u promy`slovomu rozvy`tku Ukrainy` [Institutional conditionality innovative processes in the industrial development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy`* [Ukraine economy], 12, 4–19 [in Ukrainian].
21. Gricenko, A. A. (2014). *Institucional`naya politicheskaya e`konomiya: predmet, metodologiya, sodержanie* [Institutional Political ekonomyya: the subject, Methodology, Contents]. Saarbrücken : LAP LAMBERT Academic publishing [in Ukrainian].
22. Hrubá, I. I. (2009). *Rozvy`tok innovacijnoyi diyal`nosti v Ukraini: teoriya, metodolohiya, stratehiya derzhavnoyi polity`ky`* [Development of innovative activity in Ukraine: theory, methodology, strategy of public policy]. Ky`yiv: DKS centr [in Ukrainian].
23. Yehorov, I. Yu. (2015). Innovacijna Ukraina — 2020: osnovni polozhennya Nacional`noyi dopovidi [Innovative Ukraine - 2020: basic provisions of the National Report]. *Ekonomika Ukrainy`* [Ukraine economy], 9, 4–18 [in Ukrainian].
24. Zajcev, Yu. K., Savchuk, V. S. (2011). *Suchasna polity`chna ekonomiya: problemy` ta insty`tucional`ne pole, predmet i metodolohiya doslidzhen`* [Modern Political Economy: Problems and institutional field, subject and research methodology]. Ky`yiv: Ky`yivs`ky`j nacional`ny`j universy`tet imeni Vasy`lya Het`mana [in Ukrainian].
25. Zyan`ko, V. V., Yepifanova, I. Yu., Zyan`ko, V. V. (2015). *Innovacijna diyal`nist` pidpny`yemstv ta yiyi finansove zabezpechennya v umovax transformacijny`x zmin ekonomiky` Ukrainy`* [Innovative activities of enterprises and its financial support in terms of transformational changes in the economy Ukraine]. Vinny`cya: Vinny`c`ky`j nacional`ny`j texnichny`j universy`tet [in Ukrainian].
26. Zyan`ko, V. V. (2008). *Innovacijne pidpny`yemny`ctvo: sutnist`, mexanizm i formy` rozvy`tku* [Innovation: nature, mechanism and forms of development]. Vinny`cya: Vinny`cya-UNIVERSUM [in Ukrainian].
27. Kraus, N. M. (2015). *Stanovlennya innovacijnoyi ekonomiky` v umovax insty`tucional`ny`x zmin* [The formation of an innovative economy in terms of institutional change]. Ky`yiv: Centr uchbovoyi literatury` [in Ukrainian].

28. Krupka, M. I. (2001). *Finansovo-kredy`trny`j mexanizm innovacijnoho rozvy`tku ekonomiky` Ukrayiny`* [Financial and credit mechanism of innovation development of economy of Ukraine]. L`viv: Vy`davny`chy`j centr L`vivs`koho nacional`noho universy`tetu imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
29. Maslov, A. O. (2012). *Informacijna ekonomika: stanovlennya, struktura ta teorety`chne osmy`slennya* [The information economy: formation, structure and theoretical understanding]. Ky`yiv: Ahrar Media Hrup [in Ukrainian].
30. Odotyuk, I. V. (2013). *Vy`sokotexnologichna sfera promy`slovosti Ukrayiny` : resursni mozhly`vosti rozvy`tku* [High-tech industry sector Ukraine: resource development opportunities]. Ky`yiv: Nacional`na akademiya nauk Ukrayiny` Insty`tut ekonomiky` ta prohnozuvannya [in Ukrainian].
31. Osec`ky`j, V. L. (2003). *Investy`ciyi ta innovaciyi: problemy` teorii i prakty`ky`* [Investment and innovation: problems of theory and practice]. Ky`yiv: IAE UNAN [in Ukrainian].
32. Sy`zonenko, V. O. (2004). *Formuvannya i rozvy`tok nacional`noyi sy`stemy` pidpry`yemny`ctva: teorety`ko-metodologichni aspekty` i mexanizmy` realizaciyi* [The formation and development of national business systems: theoretical and methodological aspects and mechanisms of implementation]. Ky`yiv: Ky`yivs`ky`j universy`tet [in Ukrainian].
33. Fedulova, L. I. (2015). *Texnologichna polity`ka: hlobal`ny`j kontekst ta ukrajins`ka prakty`ka* [Technological policy: global context and Ukrainian practice]. Ky`yiv: Ky`yivs`ky`j nacional`ny`j universy`tet imeni Vasy`lya Het`mana [in Ukrainian].
34. Chuxno, A. A. (2012). *Vy`brani tvory`* [Selected works]. Ky`yiv: Akademiya finansovoho upravlinnya [in Ukrainian].
35. Gricenko, A. A. (Ed.). (2013). *Ierarxiya i seti v institucional`noj arxitektonike e`konomicheskix sistem* [Hierarchy and network of institutional architectonics economic systems]. Kiev: Nacional`naya akademiya nauk Ukrainy`, Institut e`konomiki i prognozirovaniya [in Russian].
36. Heyec`, V. M. (2015). *Innovacijna Ukrayina — 2020* [Innovative Ukraine – 2020]. Ky`yiv: Nacional`na akademiya nauk Ukrayiny` [in Ukrainian].
37. Yefy`menko, T. I. (2012). *Innovacijni mexanizmy` stratehiyi finansovoho upravlinnya* [Innovative mechanisms of financial management strategies]. Ky`yiv: Akademiya finansovoho upravlinnya [in Ukrainian].
38. Fedulova, L. I. (Ed.). (2013). *Rehional`ni innovacijni sy`stemy` Ukrayiny` : stan formuvannya ta rozvy`tku v umovax intehracijny`x vy`kly`kiv* [Regional innovation system of Ukraine: state formation and development in the integration challenges]. Ky`yiv: Nacional`na akademiya nauk Ukrayiny` Insty`tut ekonomiky` ta prohnozuvannya [in Ukrainian].
39. Manujlenko, V. V., Mishhenko, A. A. (2002). Sushhnost` innovacij, innovacionnogo processa v retrospektive i v sovremenny`x usloviyax [The essence of innovation, the innovation process in retrospect and in modern conditions]. *Finansy` i kredit* [Finance and credit], 41, 21–31 [in Russian].
40. Shumpeter, J. A. (1982). *Teoriya e`konomicheskogo razvitiya: issledovanie predprinimatel`skoj priby`li, kapitala, kredita, procenta i cikla kon`yunktury`* [Theory of Economic Development: A study of business profits, capital, credit, interest and conditions cycle]. Moskva: Progress [in Russian].
41. Shumpeter, J. A. (1995). *Kapitalizm, socializm i demokratiya* [Capitalism, Socialism and Democracy]. Ky`yiv: Osnovy` [in Ukrainian].
42. Kovtunencko, K. V., Shevcova, L. P. (2015). *Ekonomichne ocinyuvannya innovacijnoyi diyal`nosti promy`slovoho pidpry`yemstva: svoechasnist` procesu ta dostovirnist` rezul`tatu* [Economic evaluation of industrial enterprises innovation, timeliness and reliability of process results]. Odesa: Bondarenko M. O. [in Ukrainian].
43. *Naukova ta innovacijna diyal`nist` v Ukrayini u 2014 r.* [Research and Innovation in Ukraine in 2014]. Ky`yiv [in Ukrainian].
44. *The Global Innovation Index 2016.* (2016). Retrieved from http://www.wipo.int/econ_stat/ru/economics/gii/.